РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ*: В ЕВРОПІ 8 ЗЛ., ПОЗА ЕВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО. ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕДПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК VI. ЖОВКВА, ВЕРЕСЕНЬ 1938 РОКУ ЧИСЛО 9 (69).

Непорозуміння в перекладах Святого Письма.

„І пізнаете правду, а правда вас визволить“, Ів. 8. 32.

I.

„Перекладач — зрадник“ (traduttore — traditore), говорить італійська приповідка, і ця приповідка стосується до всіх без винятку перекладачів, навіть перекладачів Святого Письма. Нема такої людини, щоб при перекладі не наробила тих чи тих недокладностей, звичайно — несвідо́мих. Кожен перекладач — люди́на, а його праця — людська, а людині природне помилятися...

Давні правовірні євреї навчали, що невільно перекладати Святого Письма, бо при кожному перекладі псується думка оригіналу. Через це не дозволяли робити перекладів ні на які мови. Але давньоєврейська мова рано стала незрозуміла для самої єврейської маси, а вона таки хотіла знати зміст Святих Книг, тому по синагогах робили переклад звичайно усний (тарґум), напочатку не дозволяючи його записувати. Євреї рано розійшлися були по цілій грецькій державі, забули свою святу мову, перейшли на мову грецьку й десь у першій половини III в. до Христа почали перекладати Св. Письмо на грецьку мову для потреб Олександрійської громади. З багатьох причин переклад не був найкращий, і палестинські євреї довго кривим оком дивилися на нього. А євреї правовірні вважали той день, коли повстав грецький переклад Св. Письма, за день нещастя для євреїв, і прирівняли його до дня, коли був вилитий золотий ідол...

У цій своїй статті я хочу спинитися на деяких недокладностях перекладів, але тільки таких, що мають більше, загальне й принципове значення, а головно таких, що зраджують навмисне бажання перекласти так, а не так. Як відо́мо, кожна церква має власні переклади, що мають деякі свої особливості, правда — незначні. Найбільше наукові переклади — переклади, що не залежать від конфесійних впливів.

Отож, хочу поговорити про деякі місця в перекладах, головно ж ті, що насовують думку, що перекладачі під різними впливами якось й з різних причин хотіли відійти від оригіналу Св. Письма. За оригінал уважаю: давньоєврейський для Старого Заповіту, а грецький — тільки для Нового.

II.

Що таке люди́на в своєму первотворі? Як на неї дивився Господь, творячи її в первопочині? На це дає нам деяку відповідь Книга Буття (Berešit, цитати скрізь подаю з тексту давньоєврейського):

„І сказав Бог: „Учинімо Людину за образом Нашим, *щоб*[1] як Наша подоба *була*, й хай панують над мо́рською рибою, і над птаством повітряним, і над скотиною, й над усією землею, і над усім повзючим, що повзе на землі“. „І Бог на Свій образ Людину створив, на Свій образ Її Він створив“. 1. 26-27.

„І вформував Господь Бог порох з землі на Чоловіка. І віддих життя вдихнув в ніздрі його, — і став Чоловік живою душею“ 2. 7.

„І сказав змій до жінки: „Умерти — не вмрете! Бо відає Бог, що в тім дні, коли будете ви з нього (дерева знання добра й зла) їсти, ваші очі відкриються, і станете ви, немов Бог, і знатимете добро й зло“. 3. 4-5.

„І сказав Господь Бог: „Ото став Чоловік, немов один з Нас, щоб знать добро й зло“ 3. 22.

„Хто виллє кров людську в людині, то вилятта буде його кров, бо її учинив Він за образом Божим“ 9. 6.

„І промовив Господь: „Не буде Мій Дух пробувати в людині навіки, бо блудять вони. Вона тіло, і дні її будуть сто й двадцять літ“ 6. 3.

Може сюди можна віднести й 4. 1: Коли народився Хаввї (Єві) перший син Каїн, то вона промовила: „Kaniti iš et-Jehovah: набула чоловіка Господа“. Місце дуже неясне, всі перекладачі передають його по-своєму. Септуаґінта це переклала: Ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ θεοῦ, але в д. євр. цього διά нема.

Приймаючи на увагу все це, стає нам зовсім зрозуміле оце місце про людину в давньоєврейськім Псалтиру 8. 46:

Коли бачу я небо Твоє — діло пальців Твоїх,
місяця й зорі, що Ти встановив,
то що є людина, що Ти пам'ятаєш про неї,
й син людський, що про нього Ти згадуєш?
А однак учинив Ти його мало меншим від [Бога,
і честю й величністю Ти коронуєш його!

Як бачимо, Псалтир зве людину — „мало меншою від Бога“, і це цілком відповідає тому, що про людину навчає Книга Буття.

[1] Курсивом подаю те, чого в оригіналі нема.

Але це місце в Псалтирі здавна здавалося неясним, а тому грецький перекладач... зовсім переробив його, замінивши єврейське „me Elohim“ — „від Бога“ на „від анголів“, що й передали грецьким: παρ' ἀγγέλους. За грецьким текстом пішла Вульгата: „Minuisti eum paulo minus ab angelis“, те саме зробив і наш старослов'янський переклад: ѹмалилъ єси̂ єго̀ ма́лымъ чи́мъ ѿ а҃нгелъ. Як бачимо, всі переклади зменшують значення людини, але заміною „від Бога“ на „від анголів“ зрозуміння тексту тільки затемнилось.

Наукові переклади сьогодні йдуть за давньоєврейським текстом, бо це ж оригінал, та й читання його ясніше, цебто перекладають „від Бога“. Напр. переклад д-ра Богословія L. Segond, Париж 1910 і 1922 рр. дає: Tu l'as fait de peu inférieur à Dieu. Виправлений переклад М. Лютера 1929 р.: Du hast ihn wenig niedriger gemacht denn Gott. Переклад проф. кс. Яна Шеруди 1937 р.: A jednak mało co mniejszym uczyniłes go od bóstwa. І т. д., — наукові видання звичайно перекладають отак, ненаукові йдуть за текстом грецьким і дають „від анголів“.

Але є й такі наукові видання, що текст оригіналу подають у примітці. Напр. так робить Ks. dr. I. Kruszyński: Księga Psalmów, 1936 р., ст. 55: „Mało mniejszym od aniołów, dosłownie: mało mniejszym od Boga“. Так само робить Ks. dr. E. Górski: Księga Psalmów, 1930 р. ст. 10: W teks. hebr. „nieco mniejszym od Boga“.

Зовсім інакше робить „Псалтир“ видання Українського Варшавського Наукового Інституту 1936 р. Хоч перекладачі в передмові й заявили, що „до окремих, не зовсім ясних у грецькому перекладі виразів додано в примітках переклад з єврейської мови“, одначе вони на ст. 8 подали тільки: „Мало чим від анголів умалив Ти його“, а про те, що єврейський текст подає інше читання, не подали. Не подали, бо користалися не єврейським оригіналом, а тільки його російським перекладом, а він дуже часто — з різних причин — не дає дослівного перекладу.

III.

Такий самий ще й ось цей приклад. В Книзі Виходу (Šemot) в 4. 16 єврейський оригінал дає таке: Бог посилає Мойсея до фараона, щоб той відпустив Ізраїльський народ. Мойсей відмовляється тим, що він „тяжковустий та тяжкоязикий“, але Бог каже, що за нього буде промовляти Агарон. „І ти будеш говорити до нього (до Агарона), і вкладеш слова ці в уста його, а Я буду з устами твоїми й з устами його, й буду навчати вас, що́ маєте зробити. І він буде говорити тобі до народу. І станеться, — він буде тобі устами, а ти будеш йому Богом“. По-єврейському ясно: Ve atta tih'jeh-llo lelohim. Подібні вирази з le звичайно передаємо через орудний, отже тут — Богом. Пор. Вихід 6. 7: І візьму вас собі народом (le am); Пс. 106. 36: А ті сіткою (le mokeš) стали для них; Буття 12. 2: І народом (le goj) великим тебе я вчиню.

Але ані грецький текст, ані латинська Вульґата не передали цього ясно, а попильнували сказати так, щоб оминути ясність оригіналу: σὺ δὲ αὐτῷ ἔσῃ τα πρὸς τὸν θεόν, = ты же бꙋдеши емꙋ въ тѣхъ, ꙗже къ богꙋ = tu autem eris ei in his quae ad Deum pertinent, = ks. Wujek: A ty będziesz dla niego tłómaczem tego, co Boże jest, = о. Яр. Левицький (Св. Письмо старого заповіту, 1933 р. ст. 184): А ти будеш йому (служити) в тому, що відноситься до Бога. Російська Біблія: А ты будешь ему вмѣсто Бога. Переклад Д-ра Mieses'а: A ty jemu będziesz niby Bóg. І т. д.!

Непорозуміння вийшло може з незрозуміння тут єврейської форми lelohim.

IV.

А ось інший приклад, — дуже велика помилка перекладача вже головно старослов'янського. Псалтир розпочинається загальнознаним реченням:

Блажений той муж,
що за радою несправедливих не ходить.

Таке читання дає давньоєврейський текст: בעצת ba acat, це: радою, порадою (також: задумом, планом), чи: за радою. В єврейськім тексті *ba* — це частка орудного відмінку, а тому *ba acat* це: радою. На мій погляд, грецький перекладач добре це переклав через ἐν βουλῇ, при чому тут ἐν так само інструментальне, відповідне д. євр. *ba*, а тому грецьке ἐν βουλῇ — це: радою, порадою. Зрештою такими інструментальними ἐν переповнений цілий Новий Заповіт.

Але старослов'янський перекладач не зрозумів змісту цього віршу Псалтиря, не зрозумів і значення грецького ἐν, — він прийняв його за звичайний прийменник *в, на*, тоді як це інструментальна частка, чим передається в грецькій мові орудний відмінок, якого окремої форми вона не має. Так повстало знамените: „Блаженъ мужъ, иже не иде *на совѣтъ* нечестивыхъ“. Помилка в тому, що він д. євр. ba acat, гр. ἐν βουλῇ переклав на совѣтъ, а мав перекласти: совѣтомъ, або хоч би: въ совѣтѣ, як це зробила Вульгата: in consilio. Зрештою, таке саме місце в псалмі 72 (73). 24 та 106 (105). 43 цей же переклад переклав правильно: совѣтомъ, — це д. євр. ba acat.

Неправильний переклад: „Блажен муж, іже не іде на совіт нечестивих“ надзвичайно поширився й став буденною приповідкою цілого слов'янства, а почасти й Европи. Нелогічність цього віршу сильно кидається в вічі, бо це ж занадто вже легкий спосіб стати „блаженним“, але російський св. Синод уперто не міняв цього місця, бо воно... відповідало політичним бажанням уряду („совіт нечестивих“ — це „збори соціялістів“, як мене вчено в військовій школі). А за російськими виданнями Псалтиря йшли всі слов'яни, хоч ап. Павло часто наказує боротися з нечестивими, а не оминати їх (Пор. Еф. 5. 11, 1 Тим. 5. 20, Тит. 1. 9, 2. 15, Юди 1. 15 і т. ін.). Та й Старий Заповіт найвиразніше каже: „Докорити-докориш свого ближнього, — і не будеш нести гріху за нього (Левит 19. 17).

Отож, правильне читання 1. 1 Псалтиря буде таке:

Блаженний той муж,
що за радою несправедливих не ходить.

А це вже спосіб стати „блаженним“ трохи трудніший...

Сьогодні наукові переклади цілого сві-

ту дають власне такий переклад, як логічний і відповідний давньоєврейському оригіналові. Не спиняюся на цій справі докладніше, бо про це я друкую окрему статтю на іншому місці.

Ось через це не тільки ненауковий, але й дивний переклад Варшавського Наукового Інституту: „Блажен муж, що не ходив на раду безбожних!“ А вже переклад о. Я. Левицького („Книга Псальмів“ 1925 р.): „Щасливий чоловік, що не пішов на збір безбожних“ зовсім дивовижний, бож латинське in consilio — це хіба не „на збір“!

V.

А ось неправильний переклад, що підтримується й тепер по монархічних державах. Староєврейський оригінал від глибокої давнини дає таке читання псалма 20 вірша 10:

Jehovah hošiah
hammelech jaanenu ve jom kor'enu.

Цебто:

Господи, допоможи!
Хай нам Цар відповість у день нашого кликання!

Від глибокої давнини так читають це по всіх єврейських синагогах і тепер. Тим часом грецький перекладач з невідомих нам причин переклав це так: „Господи, спаси царя й почуй нас у день нашого кликання“. Те саме дав і перекладач старослов'янський: „Господи, спаси царя, и услыши ны, въ онь же аще день призовемъ тя“.

Різниця, як бачимо, дуже велика!

Як я розповідав в „Рідній Мові“ ч. 65, псалми збудовані за паралелізмом думки, цебто друге речення мусить повторювати перше, тільки іншими словами (синонімами). Єврейське читання дає повний синонімічний паралелізм (Господи — Цар, допоможи — відповість), тоді як у перекладі грецькім і тих, що йдуть за ним, цього паралелізму нема, а це — груба помилка проти будови давньоєврейського віршу.

Всі наукові переклади йдуть за цим давньоєврейським читанням. Напр. Англійський текст 1921 р. дає: Save, Lord: let the king hear us when we call. Або переклад словацький 1936 р.: Zachráň, Hospodine! Král nech sa nám ozve v deň, ked' budeme volat'. Цікаво, що навіть нове російське видання Біблії 1931 р. дає: „Господи, спаси! Да услышитъ насъ Царь, когда мы взываемъ къ Нему“.

Переклади ненаукові, або ті, що їм залежить на збереженні грецького тексту, дають читання „Господи, спаси царя“. Так, переклад Варшавського Наукового Інституту подає: „Господи, спаси царя й вислухай нас у день, коли призовемо Тебе“, а про правдиве давньоєврейське читання навіть не згадано; не згадано, бо старий російський переклад цього не знає.

VI.

Часом маємо такий переклад, що кидає на нього певну соціяльну чи класову тінь. Може це повстає з несвідомости чи необережности перекладача, але не виключена тут і свідомість. Ось цікавий на це приклад. Грецький текст Листа ап. Павла до Євреїв 6. 6 дає: „Земля, що п'є дощ, який падає часто на неї, і родить рослини, добрі для тих, що їх і обробляють (εὔθετον ἐκείνοις δι' οὓς καὶ γεωργεῖται) — вона благословення від Бога приймає“. Це дуже важливе місце: „Земля родить рослини, добрі для тих, що їх і обробляють“. Церковно-слов'янський текст дає те саме: „...былія добрая онымъ, ими же и дѣлаема бываетъ“. Так само перекладають це всі, відомі мені переклади.

Але ось офіційний переклад російського св. Синоду зовсім міняє зміст: „Земля, пившая многократно сходящій на нее дождь и произростающая злакъ, полезный тѣмъ, для которыхъ и воздѣлывается, получаетъ благословеніе отъ Бога“.

Різниця величезна: оригінал говорить, що земля родить для тих, хто її обробляє (так перекладають усі переклади), а перекладачеві св. Синоду це показалось соціяльно занадто революційним, і він дозволив собі переробити думку ап. Павла на іншу: Земля родить для тих, для кого її обробляють, а вже ця думка не була революційна в країні панщини!

Цікаво, що цей аж занадто суб'єктивний переклад повторюється й до сьо-

годні по всіх російських виданнях, навіть і в виданні Британійського Біблійного Товариства 1931 р. Цей російський текст повторює, скільки знаю, тільки Біблія нова болгарська, що взагалі занадто близько йде за російським текстом.

VII.

Часом маємо в Святому Письмі взагалі тяжкозрозумілі місця, — їх нерідко перекладають суб'єктивно. Цікавий приклад на це подає той же російський текст св. Синоду.

Перший Лист св. Петра 2. 13 говорить: Ὑποτάγητε οὖν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει διὰ τὸν Κύριον. εἴτε βασιλεῖ ὡς ὑπερέχοντι. Церковнослов'янський текст переклав це зовсім добре: „Повинитися убо всякому человѣчу созданію Господа ради: аще царю, яко преобладающу“. Я це перекладаю на нашу мову так: „Ото ж, коріться кожному людському твориву ради Господа, — чи то цареві, як найвищому...“

Текст неясний: чи це 1) коріться ради Господа, 2) чи це: твориву ради Господа, 3) чи це може навіть: твориву, коли воно для Господа. Але ясно, що влада зветься тут „людським творивом“ і мусить бути для Господа. Тим часом офіційний російський перекладач св. Синоду розрубав цю загадку дуже просто: „И такъ будьте покорны всякому человѣческому **начальству**, для Господа: царю ли, какъ верховной власти...“

Як бачимо, російський св. Синод тонку апостолову думку висловив аж занадто відкрито й грубо, чого в оригіналі нема! Дуже пророчиста перетинка по слові „начальства“, — щоб хтось не подумав, що тут мова про „начальство“ ради Господа! Цей тенденційний переклад повторюється по всіх російських виданнях Біблії, навіть у нових виданнях Британійського Біблійного Товариства. Повторює його й Біблія болгарська. В інших перекладах цього, звичайно, нема.

(Кінець буде).

Іван Огієнко.

Психологічні основи успіху літературного твору.

(Докінчення).

7. Читач та літературний твір.

Бачимо отже, що поетичний твір сповняє подвійну ролю: з одного боку це ідеальне заспокоєння в країні мрій, незаспокоєних у реальному житті інстинктових бажань артиста, з другого — це готові мрії наяві, що дають безлічі читачів можність заспокоїти свої інстинктові бажання, які не в силі цього зробити у власній уяві.

Але літерат. твір може це зробити з деякими застереженнями. Перше: тема його мусить відповідати темі мрій наяві читача, бо вплив літер. твору залежить від того, наскільки він умів викликати в уяві читача свого роду мрії наяві, що подібні до тих, які снує сам читач. Але це досить трудно сповнити: бо коли мрії наяві, їх тема й уклад залежать від нас самих, то в поетичному творі ми мусимо рахуватися з тим, що нам дане готове, незалежно від нас. Слушно каже Ґрін (Green), що зо стосу готових убрань тяжче нам вибрати таке, яке відповідало б нашому смакові, як під оглядом якости матеріялу, краски, так і крою; більш припаде нам до вподоби убрання, виконане з матеріялу, який ми собі самі вибрали.

Тому не кожен твір нам подобається. Коли ми запитаємо середнього читача, чому не припав йому до вподоби той чи інший рід книжки, він або не вміє нам нічого відповісти, або скаже, що це „не в моєму смаку“. Але він інстинктово чує, що твір його не вдоволяє, й читати його не хоче. Слушно каже Вайсенгофф, що кожний читач вибирає з лектури тільки те, що йому відповідає, цебто згідне з його інстинктовими бажаннями. Тому то нпр. деякі читачі з замилуванням читають нпр. порнографічні твори вони дають їм змогу вижитися уявою; тому то бюралісти радо читають кримінальні твори, бо самі ведуть посидюще життя; тому то молодь читає

описи подорожів і пригод, бо так заспокоюв свій інстинкт до влади (кожен хотів би бути такий, як герої Карла Мая, чи середньовічні лицарі!) та інстинкт бурлакувати, що сильно розвинений у молодечому віці. Щоб не бути голословним, наведу одну цитату з повісти Ґолсворт: „Саґа роду Форситів“; автор представляє Самеса Форсита, що не зумів здобути любови своєї жінки, яка його зраджувала, й шукав заступчо в літературі компенсації: „Як це діялось з більшістю людей його покоління, що любили читати повісти, белетристика надавала відповідну закраску його світоглядові. Їй завдячував ту віру, що такий стан речі — це тільки квестія часу. Вкінці чоловік завше здобуває любов своєї жінки. Навіть у випадках трагічного кінця — Самес не любив до речі цього рода книжок — жінка вмирає зо словами щирого каяття на устах, а коли вмирає чоловік — думка дуже неприємна — кидається з риданням на його мертве тіло. Ходив з жінкою часто до театру, вибираючи інстинктово сучасні супружі проблеми, так щасливо неподібні до супружих проблем реального життя. Показувалося, що й ці штуки театральні кінчалися все саме так, навіть коли в цілу справу був замішаний „цей третій“. В моду входив якраз один спеціяльний тип мужчини-чоловіка — людина сильна, що завжди при кінці штуки безоглядно тріюмфувала. Самес розумів ясно, що одиноким рятунком для нього було б стати таким сильним, побідним чоловіком“[1].

Поет усе хоче нам щось засуґерувати, але знайде відгомін тільки в тих людей, що роздумували або взагалі мають дані на те, щоб роздумувати на тему, суґеровану автором. Нпр. поетичний твір, що розважає філософічну проблему існування, життя та смерти, відчують тільки ті, кого ця думка ворушила. Неповодження деяких артистів можна завжди вияснити тим, що вони займаються рідкими, небуденними настроями, які можуть виступати тільки в нечисленних одиниць. Через те їх твори можуть відчути тільки деякі одиниці, що психічно зближені до творців, що мають спеціяльний дар викликати в собі штучно деякі настрої (нпр. літер. критики). Через те голос критики не все мірodатний, якщо йде про успіх літер. твору; критика може вихвалювати якусь драму, коли одначе публиці вона не відповідає, мусить зійти зо сцени. Так само нпр. критика визнала Міцкевича за генія, він сам хотів, щоб його твори „забрели під стріхи“, але популярности він не здобув. Для загалу будуть зрозумілі твори авторів, що займаються щоденними проблемами й настроями, які ворушать загал. Тому, коли поет хоче здобути популярність, мусить давати речі скоріш щоденні, буденні, як що йде про проблеми, зате в рідкій досконалості, якщо йде про форму.

Бо поводження літерат. твору залежить не тільки від його теми, що згоджується з темою наших власних мрій наяві, але також від форми, в яку їх прибирає. Твір здобуде тоді наше признання, коли наші мрії виповідає краще, ніж ми це можем зробити, бо в противному випадку ми відвернулися б від твору до власних мрій, які були б для нас більш приманливі.

8. Утотожнення.

Але не кожний літ. твір, навіть коли йде по лінії наших мрій наяві, однаково нам подобається. Кожний, хто себе обсервував при читанні книжки, знає добре, що один твір, хоч сильно його заінтересував і йому подобався, все таки не полонив його цілого, зате другий твір так сильно діяє на читача, що він увесь у ньому потопає; відривається зовсім від окруження, не чує, як б'є годинник, як біля нього хтось говорить. Зовнішній світ для нього не існує (подібне явище, — коли потонемо у власних мріях). Кажемо тоді, що хтось „переживає“ книжку. Діється це в тому випадку, коли утотожнюємся, вживаємося в героя повісти. Утотожнитися з кимсь, значить увійти в положення, поставитися на місце якоїсь дійсної чи вигаданої особи, переживати те, що во-

[1] John Galsworthy: Saga rodu Forsytów I. I. ст. 101. Варшава 1930.

на переживає, хотіти того, що вона хоче, настроюватися на той самий тон, що панує в її душі, словом, — жити її життям, бути нею.

З героєм повісти можемо утотожнитися або тоді, коли бачимо аналогію між нами та ним, або тоді, коли він представляє нам нас самих, здібних доконати те, що є наше несповнене, підсвідоме бажання. На підставі переживань героя відчуваємо таку саму приємність, якої зазнали б при справжньому вкладуванні своїх бажань. У його поступуванні заступчо переживаємо те, чого не в силі пережити реально; він репрезентує нас самих. Залежно від того, в якому ступні він сповняє наші мрії, інтересуємося його долею менше або більше, утотожнюємся з ним, або ні. Читач дуже часто ставить себе на місце головних осіб повісти, приймає їхнє становище та їхні ролі. Головно сильно утотожнюються діти з героями казок та взагалі люди, яких психічна організація зближена до дитячої. Нераз дитина одверто каже, що вона герой казки, бо життя цих героїв так часто подібне до його власного (Замурза, Дурень). Дитина, що раз утотожнилася з героєм казки, буде слухати безліч разів цього самого оповідання, бо тут входить у гру не так заінтересування особою героя, як своєю власною, для якої герой є аналогія. Не менш сильно утотожнюються дорослі, коли бачать аналогію між собою та героєм. Як приклад може послужити „Вертер“ Ґете, що викликав безліч самогубств. Я раз позичив був молодому чоловікові повість, а він, звертаючи її мені, заявив, що прочитав її „одним духом“, і вона йому страшенно подобалася. Я не допитувався, чому, але коли потім переглядів її, побачив багато підкреслених місць з дopискою „це я“... Молодий читач доглянув аналогію між собою й героєм повісти, — й тому її пережив.

Отже, та книжка матиме успіх, що буде йти по лінії мрій більшости середніх читачів, з якої героєм більшість буде могти утотожнитися. Це зрозуміли видавці й популярні автори за границею й оперли свою продукцію на двох психологічних основах. Поперше: рахуються з тим, що більшість людей мріє про владу, вивищення, здобуття признання, любов і т. п. Звідси тема першої англійської повісти „Памела“ Річердсена про служницю, що вийшла заміж за свойого пана й стала панею в тім домі, де колись служила (порівн. популярну в казках постать Дурня, якого всі поштовхують, але який врешті жениться з царівною, доходить до значення та здобуває перевагу над тими, що ним помітували), у безлічі варіянтів, зо зміною часу, місця, осіб, костюмів, сценарії, фабули і т. п., стала мотивом безлічі повістей та драм. Звідси величезний успіх переказів, подань, мітів, казок, що стали за основу літературних творів. Між їхніми героями та нами такими, якими бачимо себе в мріях, є ціла низка подібностей. Переймаємося глибоко їх долею тому, що можемо утотожнюватися з ними, втілитися в них, та в їх особі сповняти свої найглибші, несповнені бажання. Очевидно, ці міти подані в перерібці. Час акції, місця, ім'я, суспільне становище, подробиці змінені до непізнання. Герой з ціхами Роланда, Одіссея чи Париса може бути вдягнений у фрак і діяти серед найбагатших верств суспільности в часах пари, електрики чи газу. Мотив Пенолопи, Давида, Самсона чи Едипа має й матиме завжди успіх, а письменники будуть опрацьовувати його на тисячі ладів. Популярні письменники повторяють одну й ту саму тему по кілька разів, і ніби дають за кожний раз нову повість, а читачі розхоплюють їх, бо все в інших образах заспокоюють вони ті самі мрії.

Друга тайна, яку зрозуміли автори популярних повістей, це давати середній тип героя, що давав би можність якнайбільшій масі читачів утотожнюватися з ним, або що відзначався б такими ціхами, які ми хочемо мати, але яких не маємо.

9. Інтровертик, екстравертик та літературний твір.

Інакше сприймає літер. твір інтровертик, інакше екстравертик. Перший шукає в ньому тільки сповнення мрій. Коли

утотожниться з героєм, то тільки в душі буде переживати з ним його долю й недолю. Коли навіть сильно відчує повість, то найвище послужить вона йому, як матеріял до власних мрій наяві. Інтровертик візьме щонайвище поодинокі сцени з твору й зробить себе їх героєм у власних мріях.

Інакше з екстравертиком, що утотожнився з героєм повісти, драми чи фільму. Він буде старатися виявити це при допомозі жестів, рухів, крику (порівн. як заховуються нераз глядачі в кіні). Повість, фільм доставить йому помисли до чину. Те, що читає чи бачив, буде старатися впровадити в чин. Звідси від'ємний вплив літер. та кіна на екстравертивні типи, головно на діти й молодь.

10. Кінцеві завваги.

Тепер можемо дати собі відповідь на ті питання, що їх ми поставили були на початку наших міркувань. Правда, це відповідь неповна, багато в ній сумнівного, неясного, недосказаного, все ж таки новіша психологія кинула світло на цю інтересну проблему. Психологічні досліди над цими справами тільки в початковій стадії. Не одне прийдеться змодифікувати, доповнити, відкинути. Все ж таки за границею вже витягнули з них деяку практичну користь: видавці жадають від авторів, щоб рахувалися з психологією читача. Тим треба пояснити таке поводження численних популярних чужих авторів, що в безлічі перекладів здобули собі читачів у всіх частинах світу. Цим можемо собі пояснити факт, що наша книжка не має почитности серед наших таки читачів. Ми фальшиво думаємо, що наша публика не читає української книжки тому, що вона українська. Так само помилково думаємо, що має якесь дивне замилування до польської літератури. Коли б зробити статистику, то можна переконатися, що в нас читають не так польську оригінальну книжку, як скоріше переклади польською мовою. Помилка в тому, що ми продукуємо літературу й призначуємо її для всіх шарів читачів, без огляду на їх вік, інтелігенцію, освіту й, що найважніше, психічну структуру. Одну й ту саму книжку має читати й людина справді культурна з високою освітою й інтелігент тільки з назви, й гімназист, бюраліст, робітник чи селянин, помивачка й кравчиха, візник та дроворуб. Має її читати мрійник та фантаст і людина чину (інтровер. та екстравер., що в них гони спрямовані в різних напрямах), самітник і товариська одиниця (інше спрямування громадного гону) й людина, що преться до влади й що любить підпорядковуватися (два різні інстинкти). Ми покликуємося на патріотичні почування, — мовляв, кожен українець повинен читати українську книжку. Нічого більш фальшивого, — мішаємо два різні поняття! Так не навчимо нікого читати рідну книжку, а зробимо те, що вже зробили: змусимо читача братися за чужу книжку, що заспокоїть його підсвідомі, інстинктові бажання. Даймо нашій читацькій публиці такі книжки, що підуть по лінії її потреб, а тоді викинемо з її рук чужу книжку, бо не буде психологічних підстав, щоб її читати.

Стрий. Вол. Барагура.

Складня української мови.

3. Словолад об'єкта.

Об'єкт (йменникове пояснення), чим би він не був висловлений, у всіх непрямих відмінках звичайно ставиться по своєму керівному дієслові, цебто постпозиційно: У Шевченка: Довбе ребра, У карти програєм людей і т. ін. Пор. у Слові о полку Ігоровім XII в.: Лелѣють месть Шороканю 112, Тогда великый Святославъ изрони злато слово 113. Між дієсловом і його об'єктом можуть бути інші члени речення: Читаєм Божиї глаголи, Ви любите на братові шкуру; але велика відстань поміж дієсловом і його об'єктом противна нашій мові й веде до затемнення змісту речення, напр. у Шевченка: А потім в дар тобі приносим з пожару вкрадений покров. Або

в Пересопн. Єв. 1556 р.: Христос уздоровил в день святочний водою затрудненого чоловѣка 74.

При об'єкті чоловічого або ніякого роду (а в множині — при всіх родах) його форма часом може збігтися з формою підмета, через що повстає неясність змісту, але місце членів покаже нам, де саме підмет, а де об'єкт, напр.: Море вітер чує, Шевч. 144. Приклади такої неясности не рідкі в нашій літературі: Вечір озеро цілує, Олесь. Там, де верби хилять віти, Олесь. Місяць яснесенький промінь тихесенький кинув до нас, Л. Укр. Мороз розум будить, Шевч. Коли при цьому об'єкт висунений на перше місце, то неясність тільки збільшується: Важке побережне каміння зрива побережнеє море, Л. Укр., або в Шевченка: Лиман човни вкрили 34 (цебто: Човни вкрили лимана).

Дієйменник, як віддієслівне йменння, ставиться по своїм дієслові з найдавнішого часу. Напр. у Слові о п. Ігор. XII в.: Любо испити шеломомъ Дону 111, Два сокола слѣтѣста с отня стола злата поискати града 111. У Шевченка: Хочем других просвітити, сонце правди показати, Коли даєш жити й т. ін. У Л. Укр.: І що ж тепер ти думаєш робити VIII. 231, Не вміли ганьби кидати VI. 20. Але й тут інверсія наступає дуже легко: Л. Українка: Хто ж би тут бути мав VIII. 237, Глядіти буде 241. Здовження відстані між дієйменником і тим словом, що він до нього стосується, тільки затемнює зміст, напр. у С. Єфремова: „Іван Франко": Коли б він схотів одним охопити поглядом поле досліду 7, З популярними творами, що мають ширшим кругам читачів служити 8, Треба в величезну перед рідним краєм поставити заслугу 8.

Українська мова знає дуже часте вживання й препозиційного повторного дієйменника. Це дуже цікава форма, — дієйменник ставиться перед дієсловом-присудком того самого кореня. Напр. у Г. Журби: „Революція йде" 1937 р. І. 19: Коні в мене забрали, а заплатити — заплатили, що самі хотіли. Або у В. Королева-Старого: „Милосердний самарянин" 1938. 8: Об'їсти нас — не об'їсть. У Ул. Самчука (Волинь, т. III, 1937): Потім десь пішов. Робити — нічого не робив 74.

У старших наших письменників це звичайна форма. Напр. у творах Л. Глібова (вид. 1927 р.) знаходимо: Їсти — не їли, і миску з світу звели 390. І їстоньки — не їм, і питоньки не п'ю, та виглядаю все зозуленьку мою 66. Та що ж синиця? Та мовчить: і запалить — не запалила, а тільки слави наробила 80.

Цю форму повторного інфінітива добре знають інші слов'янські мови, напр. російська, польська, словацька й ін. Дуже часта й звичайна ця форма в мовах балтицьких, — литовській та лотиській.

Цей препозиційний повторний дієйменник — форма надзвичайно стара; напр. він звичайний і частий у мові давньоєврейській. Так, у Книзі Буття знаходимо цю форму дуже часто: Помножить — помножу терпіння твої 3. 16. Вернутись — Я вернуся до тебе за рік цього самого часу 18. 10. Поблагословити — Я поблагословлю тебе, і розмножити — розмножу нащадків твоїх 22. 17. Цей препозиційний дієйменник зветься в граматиці єврейської мови абсолютним. Цікаво, що він звичайно вживається в прямій мові, — в оповіданні або в наказах. Докладно розповім про цю форму в розділі про складню частин мови[1].

Препозиційний повторний інфінітив, такий звичайний в єврейській Біблії, на жаль, не мав видатнішого розвою в літературних слов'янських мовах, а то тому, що цієї давньоєврейської форми грецька мова не змогла віддати, бо не знала її. Грецька мова неправильно передала ці форми повторного дієйменника або дієприслівником, або навіть іменником, через що й повстали чудернацькі неприродні форми. Старослов'янська мова пішла дослівно за грецькою, хоч могла легко передати ці цікаві єврейські форми. Напр. із Книги Буття: „До жінки промовив Господь: Помножити — помножу терпіння твої", церк.-сл.: „Умножая — умножу печали твоя". Єврейське

[1] Про повторного дієйменника друкую свою окрему працю на іншому місці.

26. 28: „Бачити — бачили ми“, церк.-сл.: „Видѣвше узрѣхомъ“. Або: євр. 2. 17: „В день їжі твоєї від нього померти — помреш“ (mot tamut), ц.-сл.: „Смертію умрете“. Євр. 50. 15: „Вернути — верне нам усе зло“, церк.-сл.: „Возданіємъ воздасть“. І т. ін. Грецька Септуаґінта (а за нею й наш старосл. текст), крім цього, часто просто опускає повторного інфінітива, нічим його не зазначаючи.

Займенник *ся* колись вільно вживався в нашій мові й поза дієсловом, як його об'єкт, що бачимо ще й тепер у західньоукраїнських говорах, але в літературній мові (і східніх говірках) *ся* давно вже зрослося зо своїм дієсловом постпозиційно: умивався, західнє: я ся умивав.

При двох об'єктах першим ставимо давального особи, а потім іншого: Дайте мені книжку.

Інверсійні об'єкти — з тих чи інших причин — часті в нашій мові, а тому можуть бути й препозиційні; напр. у Шевченка: Святую біблію читає святий чернець, Довбе ребра й серце розбиває, Сакля очі коле, Цар якийсь то свині пас та дружню жінку взяв до себе, а друга вбив, Споконвіку Прометея там орел карає, Біле тіло вовки ззіли 2. Це давня форма: Слово о п. Ігор. XII в.: Туга ум полонила 111.

Але коли при інверсії об'єкту порушується ще й загальний словолад, тоді речення сильно затемнюється. Напр. у Шевченка: Радості приносить своїй матері щасливій дочка уродлива 312. Л. Українка IV. 14: Стежку лишає він чорну.

Займенниковий об'єкт часом — із бажання підкреслити його — може бути винесений на початок речення: Шевч.: І тебе загнали, І мене в неволі в степу виглядай. Л. Укр. VIII. 236: Тобі до всього діло?

Об'єкт у реченні безпідметовім звичайно препозиційний: Батька віднесено до хати.

4. Словолад атрибута.

А т р и б у т (прикметникове пояснення), як то, ми вище бачили (ч. II цієї Складні ст. 117-137), висловлюється найчастіше прикметником, рідше дієприкметником, займенником та числівником, а всі вони беруть свою форму з іменника й найчастіше й звичайно препозиційні, цебто стоять перед своїм іменем. Напр. у Шевченка: Течуть ріки, криваві ріки, Од глибокої тюрьми та до високого престола, Братньою сльозою привітаєш.

Але це головне правило дуже легко розбивається в нашій мові при найменшім духовім піднесенні, чого не бачимо в інших, напр. у европейських, а то й позаевропейських мовах. Так, напр., у мові давньоєврейській міцне непорушне правило вимагає ставити прикметника-атрибута завжди по йменнику; тільки коли прикметник править за присудка, то він може бути тут препозиційний; а присвійні займенники в цій мові навіть зрослися зо своїм словом постпозиційно. Напр. Буття 44. 20: Є в нас батько старий; Псалом 98. 1: Пісня нова. Вихід 6. 6: І звільню вас раменом витягненим та судами великими. В українській мові, власне кажучи, дуже сталого місця для атрибута нема. В прозі він звичайно препозиційний, і це його головне й звичайне місце; не забудьмо, що прикметник постпозиційний легко стає в нас за присудка (пор.: Тихий вітер — Вітер тихий), і сама мова бориться проти неясности тим, що відводить атрибутові місце перед його йменником. Власне цим прикметник-атрибут сильно відрізнюється в нас від прикметника-присудка, бо останній все мусить бути постпозиційний: „Що це ви такі якісь знервовані“ (Л. Укр. V. 66), і тільки рідко — препозиційний: „Бідні вони!“ Див. про це мою Складню II. 43-44.

Але атрибут, висловлений іменником з прийменником, завжди в нас постпозиційний: В очах якась туга аж до сліз (Л. Укр. VIII 193). Правда, таких виразів можна й не вважати за атрибута, див. ч. II цієї Складні ст. 131-132. Інверсія тут рідка: З осоки коси Шевч. 3.

Але в поезії дуже часто маємо прикметникову інверсію найрізнішого характеру, особливо коли ми хочемо підкреслити прикметника, а присудок ясно висловлений. Постпозиційного атрибута знаходимо в усіх наших поетів, напр. у Шевченка: Вітер тихий з України по-

несе з росою, О друже мій добрий, друже незабутий, Хоч і рідню всю забери і т. ін. Коли інші члени речення на своєму місці, то така інверсія не затемнює розуміння змісту, напр. у Лесі Українки, т. III: Приступив до гурточку малого 73, Розправить руки грізні 237, — тут інверсія тільки виразніш підкреслює атрибута. Але при порушенні загального словоладу така інверсія затемнює зміст речення, напр. у Л. Українки: Мені ти уста цілував і руки біленькі III. 199, Мати спить і дитинка маленька III. 68.

В старій нашій мові якогось певного сталого місця для атрибута не завжди відчували. Скажемо, в старослов'янській мові, при перекладах із грецької, ставлять атрибута так, як він стоїть у мові грецькій. Напр. в 2 Сол. 2. 17: Во всякомъ дѣлѣ и словѣ блазѣ — ἐν παντὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ 'αγαθῷ. В „Об'явленні" Івана читаємо: И поютъ пѣснь нову 5. 9, И данъ бысть єму мечь великій 6. 4, И даде єму змій силу свою и престолъ свой й область великую 13. 2, И слышахъ гласъ велій 16. 1 і т. п., — все за грецьким словоладом.

Правда, треба мати на увазі, що оригінал „Об'явлення" був написаний давньоєврейською мовою, а пізніше перекладений на грецьку, через що воно переповнене євреїзмами.

В мові польській атрибут звичайно постпозиційний, -- тут наша мова сильно й основно вирізнюється перед мовою польською, бо звичайно має атрибута препозиційного.

Як вище сказано. в давньоєврейській Біблії атрибут конче постпозиційний. Грецька Біблія, а за нею й наша старослов'янська, дослівно перейняли цей словолад, хоч він у мові нашій був неприродний. Певне цим пояснюється постпозиційність атрибута в таких усталених наших традиційних виразах, широкорозповсюджених і традиційних, як: Дух Святий, брат Господній, храм Божий, слуга Божий, слово Боже, закон Божий, ласка Божа, ангол Господній, Отець небесний і т. ін.

А все таки можна твердити, що вже з глибокої давнини в нас поволі установлюється місце атрибута — безпосередньо перед його іменником. Цікаві висновки подає про це статистика місця атрибута в „Слові о полку Ігоровім" XII в.: атрибут стоїть перед іменником у 77%, а по ньому — у 23%; незабуваймо, що „Слово" — пам'ятка поетична, цебто інверсія в ньому часта („Slavia" 1937 р. XIV. 4. 570).

Коли маємо кілька атрибутів, то звичайно всі вони ставляться перед своїм іменником, але так, що ширший значенням ставимо ближче до йменника: Тихий літній вечір запав на землю. У Шевченка: А за нею стара люта мати втеребила в пісок жовтий старі сині руки 141. Пор. у Слові о полку Ігоровім XII ст.: Съ отня злата стола 116, Забывь отня злата стола 103. Може бути тут і інверсія: всі атрибути по йменнику, або один перед, а другий по нім. Напр. у Л. Українки: Не мало ні панцирів срібних коштовних III. 95, Він держить богів усіх вічних IV. 14, Що це ви такі якісь знервовані V. 66. Це саме бачимо, напр„ у мові грецькій, — тут воно дуже часте, напр. в „Об'явленні", в ц. слов. тексті: Имя моє новоє 2. 12, И видѣхъ престолъ великъ бѣлъ 20. 11. Зрештою, це саме дуже часте в мові латинській.

Ставлення йменника посеред своїх атрибутів надзвичайно часте в мові польській; але в давній польській мові цього не було: взоруючись на латинську мову, обидва прикметники частіш ставили по йменнику (пор. у латинськім: res publica romana, jus civile romanum; те саме в мові французькій: l'art dramatique française), і тільки пізніше, може підо впливом і мови української, робиться перетяжка одного атрибута перед іменника. Українська мова знає ставлення йменника поміж атрибутами, але не як правило, а з довільного смаку письменника. Правда, знаємо це в нашій мові з найдавнішого часу; так, у Слові о полку Ігоровім читаємо: Тамо лежать поганыя головы половецкыя 102, Два сокола слѣтѣста съ отня стола злата 111. Пор. „Об'явлення" 10. 1: „И видѣхъ инаго ангела крѣпкаго", що передає словолад грецький.

Леся Українка дуже любила ставити йменника поміж атрибутами, напр. т. III: Тремтять червонії іскри блискучі 39, Величнеє море таємне 40, Ясні очі чорні 49, Своїм серденьком бідним 77, Про стару Шотландію славутню 91, англійський владар сильний 91, Ізольдин голос любий 197, Серед ясних шат святкових 213; т. IV: Вечірні проміні ясні 45, Малі потвори чорні 66, Перед сільським будинком гарним став я 67, Був скритий неспокій жахливий 67, Темні сосни там стрункії 71, Хитрі голови маленькі 115; т. VI: Не труй мені хоч сих годин останніх 64; т. VIII: Ясні та красні вогні променисті 226, Знайшла я теє слово чарівне 230. А часом такий словолад можемо зустріти й у прозі, напр. у С. Єфремова: Ів. Франко: У першій повісті Франковій 38.

Психологічне походження цієї форми добре видно з оцього прикладу: Була холодна північ та німа, Л. Українка IV. 37, а це дає: Була холодна північ німа.

Між атрибутом та його йменником звичайно ніякого слова не ставимо, цебто не розривається те, що природно нерозривальне. Але коли хочемо підкреслити яке слово, то допускається тут мала інверсія, напр. „Об'явлення“ 3. 8: Малу имаши силу (такий словолад і в грецькім). Взагалі перерва атрибута від свого йменника одним словом, при додержанні загального словоладу, не разить нас; але перерва кількома словами робить мову штучною, особливо коли при цьому атрибут постпозиційний. Ось приклади з Творів Л. Українки: т. III: Веселую чутно музику 35, Покірні кинулися слуги 57, Як співи затихнуть дівочі 67, Далі невід розкинути свій 98, І нову собі нитку пряде 98, Кінь поезії крилатий 124, Лихую тільки славу 138, Твої для мене стали рідні люди 50, Непоборною схопив його рукою 51, Зняла заслону з таємниці темну 53, Золотих не хочу лаврів 138, Ізольдині він очі спогадує ясні 197, А сльози на коси мої котились дрібненькі 199, А фея Урґанда з-за гір сказала лукава 203; т. IV: На оченьки милої любки дивні 25, А сльози з очей все котились дрібненькі 36, З привітним на устах вітанням 36, Метелики перелітали ясні 69, Гори дивляться холодні в сорочках туману білих, 109; т. VI: Нова вступає в душу сила 44, Талан свій зневажаєш всім відомий 69, Безжалісним назвав його Хароном 206; т. VIII: Якусь вона потребу має пильну 137, Сунеться хмарка по небу повільна 235.

Навіть у „Посм. оповід.“ М. Вовчка бачимо це: Цілісінький вона день було тупає 1. Жила, усім заправляючи господарством 5.

Ще приклади: Т. Шевченко: Отам то Милостиві Ми ненагодовану і голу застукали сердешну волю. М. Рильський: 13 весна: Вітер прозорий мене вогким торкає крилом 6; Гомін: Серед пустелі сад насаджував зелений 12, Гасло принесуть останнє 12, І мури б'ють нічні 18. Сосюра: Війна війні: Дрібні на плити ронять сльози 14.

В прозі такий словолад сильно штучний і відразу кидається в вічі, як неприродний; напр. у „Поліщуки“ Б. Шведа, 1938 р. читаємо: Трава рівненькими покладається покосами І. 85.

Безумовно, така перерва атрибута від свого йменника тільки псує нам мову, а тому її треба конче уникати, особливо постпозиційної. А вже така перерва в прозі зовсім штучна й непотрібна, що часте в стилі С. Єфремова; напр. у його „Іван Франко“ читаємо: Кожен своїм власним прямував до його шляхом 9 (нормальне: Кожен прямував до його своїм власним шляхом), Однакову виявили нездарність 16, Забреніла струна цим разом у тон справжнім тих низів потребам 20, Гірке од перших стусанів у житті враження 26, Це бажання в непохитну виросло постанову 31. Або Демчук: Верболози: Вони сіли на могильну, чорного лабрадору плиту 178, Бачив перекинутого через річку моста 180.

Коли атрибута висловлено родовим відмінком йменника, то він конче постпозиційний, залежний, від свого йменника, цебто стоїть по своїм іменнику; це саме бачимо в мовах: давньоєврейській, грецькій, латинській і ін., а в мові д. єврейській іменник зо своїм таким атрибутом часто навіть зв'язується одним наголосом. Напр. у Шевченка: Сон-

це правди показати, По закону апостола ви любите брата, Не понесе слави Бога, великого Бога, Розпинався... чи за слово істини й т. ін. Л. Українка: В робітника під час гарячий праці III. 217, Крик рибалки IV. 6 і т. ін. Дівчина доброго роду.

Інверсія й тут не рідка, але вона завжди відчувається тут штучною, а то й значно затемнює зміст речення. Напр. листи Шевченка: Бачив я вчора вашого хлопця рисунки 13. „Кобзар“: Синє море Дніпра гирло затопило 34. Твори Л. Глібова: Брехали б вашого батька дочки й сини 370. Часта така інверсія в Л. Українки, напр.: Ночі тінь минула III. 202, Сей каміння блиск 224, І гаю дальнього стіна 235, До серця глибини 235, Поспішають сховатися від сонця упалів IV. 14, Там лотосу квіти розквіли 24, Я бачу твого серця ніч тяжкую 26, Чуть соловейка пісні 33, Погасла золотої зорі коханая краса велична 38, Палали рожі від кохання палу 69, Серця брамо, відчинись 72, В королеви ясних очах 75, Давні смерти рани гоїть 82, Безмежна щастя їхнього облада VIII. 35, Я бачу в ній життя і волі образ і краю рідного красу 118. Рильський: Гомін: Розглядаючи старих книжок сміття 7, Людські сни переписує місяць на широких небес полотно 9. С. Черкасенко: Дон Хуан: Про душі спасіння подумати 30, Заспівати величний перемоги гімн 40, Нова жаги твоєї жертва 41. Сосюра: Війна війні: У днів цвіту 6, Вияснім електрики вогні 6, Сталі з мускулами гра 18.

В прозі такого словоладу треба конче оминати, як штучного, хоч він украдається й сюди. Напр. у „Поліщуки“ Б. Шведа, 1938 р. ч. I, читаємо: Перепрала старця ношу 83, Увійшов вдови син на подвірко 87, Пільної квітки ніжні пелюстки опадають 109 і т. ін.

Місце родового відмінка по своїм іменнику — це його стале місце з найглибшої давнини; М. Петерсон у Slavia XIV. 576 твердить, що в російській мові ця форма подибується в класиків у 75% випадків; уважаю цей % занизьким, бо, напр., у живій нашій мові ця форма доходить до 100%. В пам'ятці поетичній, у „Слові о полку Ігоровім“, Петерсон нараховує цю форму 63%, а її інверсія (коли родовий перед своїм іменем) — 27% (Slavia XIV. 576).

Коли замість атрибутивного родового вживаємо присвійного прикметника, то він, як звичайний атрибут, конче ставиться перед своїм іменником: Твори Шевченка, але: Шевченкові твори, Батькова хата, Братова опіка й т. ін. Встаровину, напр. у мові старослов'янській, за впливом грецької складні (а ця — за давньоєврейським впливом), цього не дотримується, напр. в „Об'явленні“ Івана 14. 12: Вѣру Іисусову. Книга Буття 21. 25: Отроци Авімелеховы й т. ін. Певне від цієї старовини маємо поруч звичайного нашого „Божа воля“ також і єврейсько-грецький словолад: „воля Божа“. Але про це докладно розповім у частині про відмінки.

Звичайно, треба оминати такі двозначні речення, як: *Не бачив поета людської недолі*, бо неясно тут, чого не бачив: людської недолі поетової, чи: поета людської недолі.

Атрибут часто висловлюється також прикметниковими числівниками та займенниками, не рідко й дієприкметниками, — словолад цих частин мови такий самий, як звичайних прикметників, цебто препозиційний, а по інверсії — постпозиційний. Напр. у Шевченка: Мені не жаль було давно одбутих, давно похованих, забутих, моїх кривавих тяжких сльоз... І я згадав своє село... Дивлюсь: твоя, мій брате, мати... Я ні з ким не поділю мою тюрму, мої кайдани 300.

В українській мові XVI-XVIII віків частий був звичай ставити атрибута-дієприкметника, як і присудка, на самому кінці речення. Напр. у „Скарбниці“ 1676 р. Іоаникія Галятовського читаємо в передмові на л. 2б: „Велможность твоя в' Чернѣговѣ церковъ од князя Святослава Ярославича з' камѣня збудованую, и од злочестивого Батія, татарского царя, зопсованую, реставруєм“. Тепер цей словолад у нас зовсім вийшов із моди, хоч ремінісценції його часом трапляються. Так, у „Волині“ Ул. Самчука III. 174 читаємо: „Ми пускаємось іти

через пустині шукати землю обіцяну, нам колись Богом предвіщену“.

В давньоєврейській мові присвійний займенник приріс до кінця йменника, ніби його закінчення (як у нас займенник *-ся* по дієслові), через що він завжди постпозиційний: beno свого сина Кн. Буття 22. 6, achoti avi моя сестра мого батька 20.12 і т. ін. Грецька Біблія не змінила місця цього давньоєврейського словоладу, а за грецькою не змінила його й наша старослов'янська, де маємо: сына своего, отца моего і т. д., — усі ці форми словоладу в нашій Біблії — євреїзми, жива мова знає: свого сина, мого батька й т. ін. Цей давньоєврейський вплив сильно відбився на словоладі займенника по всіх слов'янських мовах.

Коли прикладка висловлена декількома словами, то вона найчастіше в нас постпозиційна. Напр. у Шевченка: Дніпро, брат мій, висихає; див. приклади в II ч. цієї Складні ст. 149-150. Це дуже старий словолад, бо, скажемо, в мові давньоєврейській він звичайний, напр. Книга Буття: І сказав до нас Чоловік той, пан того краю 42. 33; Вихід 12. 11: І вчинили так і вони, ворожбити єгипетські. Це саме в традиційному в нас виразі: Господь, Бог наш (Jehovah Elohenu).

Додам іще, що прізвища при йменниках звичайно вживаємо постпозиційно: Михайло Старицький, як то звичайне при прикладці з найдавнішого часу, напр. Книга Буття 34. 1: І вийшла була Дина, дочка Леї... І побачив її Шехем, син Хамора 2.

Вказівний займенник *той, та, те,* стаючи родівником, звичайно буває препозиційний, але часто буває й постпозиційний. Так, у „Кобзарі“ Т. Шевченка читаємо: Згину, як той лист на сонці 55. Ти вітаєш, як у того Нуми тая німфа Егерія 192. Крадуся понад Уралом, неначе злодій той 340. Одинокий, мов гора та на полі чорніє Колізей той серед Риму 515.

Іван Огієнко.

Недуги мови.

7. Афазія (немовність).

Як було вже зазначене (Р. М. ч. 4 з 1938 р. стор. 162), назву „афазія“ прикладають до декількох відмін мовних недуг, що виступають здебільша допіру в старшому віці. Їхнім джерелом невідмінно бувають анатомічні зміни в мозкових осередках мови та в тих нервах, що лучать їх і з собою, і з мовними оруддями. Про осередки ці розказано в Р. М. (III-ий річник стор. 118-122 і 175-178) в статті п. з. „Психофізіологія мови“. Тож, для кого цікаві мовні недуги, й хто хоче зрозуміти їх як слід, той повинен перечитати оту статтю ще раз.

Кожен із нас нераз мучився над пригадом прізвища якоїсь особи, чи назви якоїсь місцевости, а часами то бракне нам у мові якогось зовсім звичайного слова. Здебільша такі випадки трапляються під час перемучення, зворушення, але інколи й без цієї причини. Психоаналіза називає таке диво „викидом із свідомости“, а його джерело має знаходитись у нашій підсвідомості, що керує всеціло нашим свідомим життям та його назверхніми виявами, до яких у першу чергу належить причислити нашу мову.

Але бувають особи, що терплять на брак пам'яти до імен, назов, чисел і т. д. від уродження. Інші, навпаки, відзначаються такою пам'яттю, густо-часто понисуються навіть нею, чим будять подив та заздрість. Звичайно уважаємо їх за дуже здібних, хоча здебільша це тільки середні люди. А буває нераз і таке, що саме в розмовах недорозвитків проявиться якийсь рід пам'яти (от хоча б до чисел) або знов зазначується вона надзвичайною поємністю, готовістю, чи тривалістю. Назагал же кожній людині вроджена деяка незгідність рівня її психічних диспозицій (питоменностей) до виконування поодиноких функцій. На цьому саме спирається відрізнювання талантів, здібностей, та недостач

в розумовому й загально-психічному розвитку.

В афазії така незгідність виступає наяву дуже виразно саме в ділянці мови. Інколи недуга виступає в відношенні до ретенціонального боку мови, тобто до її пам'яти, інколи дотичить виявляльного (експресійного) виду мови, а інколи сприймального (перцепційного).

а) Словна амнезія (amnesia verbalis).

Це ослаблення, а то й повна відсутність пам'яти, що нагадує тількищо описану нами забудькуватість. Але в випадку словної амнезії ця забудькуватість не є хвилева, а стала, й дотичить не поодиноких слів чи назов, але великої їх частини. При повній амнезії зникає ввесь словний засіб, а залишаються тільки нужденні рештки, часами ледви дві-три слові. Найчастіш випадають із пам'яти йменники. Але буває й таке, що недужий уживає в балачці йменників влучно, зате не назве предметів, коли йому їх показати. Цей об'яв називається словною сліпотою й не належить до афазії. Тому опишемо її деінде. Зате до словної амнезії залічимо таку забудькуватість, коли в пам'яті залишається тільки початковий звук слова, а пропадає решта. Часами зо слова останеться один склад, і то середущий або кінцевий.

Амнезія слів являється дуже часто в старечому знемощінні (dementia senilis) та при деяких психічних захворіннях, що популярно називаються „помішанням розуму". В першому випадкові недуга не до вилікування; в другому може наступити поправа. І тоді буває таке, що коли хворий знав перед занедужанням дві або більше мов, то, видужуючи, відзискує найперше рідну мову, або тільки її. Але знані й такі дивогляди, що під час повної мовної амнезії хворий нагадує собі тільки деякі слова чужої мови, що її колись вивчив, а не пам'ятає нічого з рідної мови.

б) Парафазія[1].

Часами товаришить амнезії слів, і тому лікарі мовних недуг думають, що обидві ці хворобі мають своє джерело в анатомічних змінах слухового осередка мови „С. М." І при парафазії, і при амнезії слів хворий інколи не розуміє людської мови, хоча чує добре шелести та голоси. Розум у таких недужих не конче мусить бути ушкоджений, так що їхня поведінка зовсім дорічна. Недуга виступає тільки в ділянці мови.

Парафазія об'являється найчастіш заміною слів. Наприклад хворий замість слова „грушка" вставляє слово „стіл", або кожний іменник заступає словом „річ", чи врешті описує предмет, що про нього мова. Але знані випадки такої парафазії, що нагадують парафразію (перемішання складів з поодиноких слів, що виступають у реченні), додаванням непотрібних звуків і складів, і навіть чимсь зближеним до дитячого лепету.

Інколи недужий здає собі справу зо своєї недуги, інколи ні. Додати б ще, що всі згадані досіль форми словної амнезії та парафазії не мусять бути перешкодою в читанні та в письменному вислові думок. Такий хворий читає без труду й порозумівається з оточенням без перешкод при допомозі писання.

в) Анартрія й афемія.

Як вже згадано, амнезія та парафазія мають своє джерело в нездужанні слухового осередку, часто виступають побіч себе, або доповняються навзаєм. Через те в науці лучать їх разом під назвою сензоричної афазії.

Дві наступні недуги, що їх пізнаємо тепер, залежать від анатомічних змін в руховому осередку мови (Р. М.), і тому називають їх моторичною (рушійною) афазією. Сюди належать анартрія (дисартрія, як дехто хоче) і афемія (не мішати з афонією, про яку розповім згодом). Обидві ці недуги об'являються назовні однаковим видом, а розрізнюють їх тільки лікарі-спеціялісти в залежності від джерела їхнього походження. При захворінні самого осередка називають недугу анартрією чи дисартрією; при нездужанні нервів, що ідуть від осередка до мовних орудій, уживають назви афемія.

[1] Не мішати з парафразією, тобто плутанням, що знане нам з давніших чисел Р. М. (III річник стор. 357-358).

Об'являються обидві недугиількома видами. І так стрічаємо перемішання складів і звуків у тому самому слові, що нагадує нам плутання й парафазію. Або виступає скандування, тобто поміж склади слова вкрадаються довші чи коротші перерви. Інколи виступають образи, що нагадують нам високий ступінь белькотіння. Часами, подібно як у парафазії, мова наближується до дитячого лепету. В такому випадку хворий говорить неартикулованими звуками. Буває, що може ще вимовити тільки декільки складів, що ними означує кожний предмет, або вживає ледви кілька фраз, сильно підкреслених чуттям. Врешті останній образ моторичної афазії — це повна німота, мутизм. Тоді недужий не зможе вимовити ані одного звука.

Кожного з нас цікавить може не так, як оті недуги називаються й виглядають, а скоріш те, чи можна з них вилікуватись. Отож знаємо зо статті п. з. „Психофізіологія мови", що діяльні осередки мови знаходяться в нашій лівій півкулі мізку. Але такі самі центри може знаходяться також у правій півкулі, тільки вони майже нечинні. Допіру при захворінні лівих можуть усамостійнитись праві. Та щоб довести до такого заступства треба мозольних вправ у говоренні, таких самих, як ті, що їх проходить мала дитина.

Коли афатичне нездужання мови виступить тільки в обсягу говореної мови, а не зачіпить мови письма та інших психічних функцій, тоді вилікування дуже правдоподібне. Тільки вимагає великих зусиль і витривалости, необхідних зрештою при всяких інших лікувальних змаганнях мови. Прикладом може бути знаний Демостен, що хоча був белькотом, забажав стати добрим промовцем, і так довго й уперто вправлявся в вимові, аж позбувся вродженої недуги.

Всі досі описані недуги розвиваються на психічному підложжі чи то в зв'язку з певними органічними змінами в мізку й нервах (афазія), чи то без них (ікання). Глухонімота залежить від ушкодження слуху, деякі види белькотіння завдячуємо недорозвоєві мовних знарядів піднебіння; але на белькотіння впливає також психічне підложжя, звичайно умовий недорозвиток. Наступні недуги, що їх згадуємо, залежать майже всеціло від самих недомог мовних знарядів, і тільки деколи долучається до них іще психічне незрівноваження.

Каліш. Петро Кривоносюк.

Назви по батькові.

Свого часу Редакція „Рідної Мови" помістила була на сторінках свого журналу ювілейного привіта нашому письменникові на еміграції Черкасенкові, назвавши його „Високодостойний Спиридоне Тодосовичу!" Мені, галичанинові, подобалося це дуже. У цій титулярії вичув я своєрідність у повній пошані. Пригадався мені загально вживаний у нашій Наддніпрянщині патронімікон. До цього, слухаючи київського радія в різних сценічних виставах, переконався я, що цього патронімікону вживають і тепер наші інтелігентні кола. Не є воно ні „буржуазійне", ні „пролетарське", а своє рідне.

Натомість серед галицьких інтелігентів поширився тепер звичай вживати „троєння" в множині. Ось зразок: Молодий інтелігент, магістер прав, звертається до старшого громадянина, радника з словами: „Кланяюсь пану радникові! Пан радник позволять, що представлюсь", і говорить свій титул, ім'я та прізвище. А пан радник зараз: „Ви, пане, в якій справі до мене?" І пішла розмова, і ввесь час цей радник говорив до цього магістра „ви", й ані разу не сказав йому „пане", а цей молодий магістер увесь час говорив йому „пане раднику... пан радник будуть ласкаві, і хай пан радник не гніваються на мене, що так непокою пана радника" і ін. Мені, що прислухувався до цієї розмови, видалося, що маю перед собою великого феодала й його васала... Але тут були два чоловіки, однакові в суспільній драбині, а різниця тільки в літах.

Наведена розмова між магістром та радником у польській мові була б ясна,

от як звичайно двоє рівних людей. А навіть простолюдин, коли б був говорив до цього радника по-польському, то різниця була б тільки та, що один уживав би титулу „радцо“, а другий ні, однак був би один одному говорив „пан“, як це прийнято в польській мові.

Знову другий випадок, — учителька, панна літ 26, звертається до вдови по священику, жінки літ 50. — „Цілую ручки пані добродійці!“ — „Ах, як ся маєте, панно Олю? Я Вас давно вже не бачила“ і ін., і ввесь час ця вчителька говорить „пані добродійко, пані добродійка і паню добродійку“ і кожне дієслово в третій особі множини, а ця пані добродійка ввесь час „ви“, а дієслово у другій особі множини.

Як такий діялог виглядав би у польській мові, знаємо, одне тільки важне, що цей „бароковий бонтон“ був би однакий, а не було б з одного боку „двоєння“, а з другого — „троєння“. Прислухуючись до такої розмови в українській мові, людина чує великий несмак...

У нас, натомість, цей введений чужий „культурний“ не по духу нашій мові звичай, вживаний так непослідовно, витворює не тільки чудернацький вавилонський бонтон, а ще до цього різничкує вищих і нижчих, патриціїв і плебеїв і то між людьми, що інтелектуально стоять на одній драбині. Не здорове воно!

Я, як селянин, мав одного разу нагоду почути на собі, що значить побіч титулу у 5-тому відмінку не сказати дієслова у третій особі множини. Скінчилося неприємно, — бо я гостро зареагував на безпідставну претенсію... І річ ясна, — бо коли магістри магістрам „троять“, то звідки я, селянин, смів меценасові „двоїти“?

Введений бонтон нагадує мені наших бояр по Люблинській Унії, що, занехуючи свій рідний побут, витворений у високій культурі своєї атмосфери, переймали назви різних „Wasz i Jego-Mosci“ — в так довго, доки самі не розплилися, полишивши по собі тільки -ski і -cki на багатих латифундіях...

Дуже на часі заговорити на сторінках „Рідної Мови“ про цю справу й воскресити завмерлий у Галичині патронімікон.

Крукеничі.

Володимир Іванович Коблик.

Вимова давньоєврейських біблійних імен.

(Докінчення).

III.

Спинюся тепер коротенько на інших властивостях еврейської вимови біблійних імен, що знання їх потрібне нам для кращого зрозуміння цілої системи.

10. Давньоєврейське ל lamed не було звуком цілком м'яким, тому латинська передача його завжди через *l* правді не відповідає. Греки зазначали цього звука через λ, що в них не було звуком цілком м'яким. Середнє українське *л* (полтавське, чеське) було б чи не відповідніше. Мова старослов'янська звичайно еврейське і грецьке *l* передає твердо: Lavan — Лавáнъ, Elon — 'Єлώнъ, Pichol — Фїхолъ, Metušalah — Маѳусáлъ, Jiš'mael — Ісмаилъ, Betuel — Ваѳуилъ і т. д. Але цікаво, що з давнини в деяких іменах *л* вимовляється м'яко: Havel — Авель, Rachel — Рахиль, Jis'rael — Ісраиль, Mil'kah — Мелха.

12. Єврейська мова знає два *к*, а саме: ק kof, *к* і כ kaf, *к*. В сучасній вимові ці два *к* мало розрізняються, але вдавнину вони розрізнялися сильно, бо греки й римляни звичайно *к* kof передають через *к*, а kaf через ch. Напр.:

а. Kof: J i c'c h a k, 'Ισαάκ, Isaac, Ісаáкъ, Іцхак-Ісак. — J a a k o v, 'Ιακώβ, Jacob, Іáковъ, Яків. Звичайно, лат. *c* — це завжди *к*.

б. Kaf: M i l'k a h, Μελχά, Melcha, Мéльха, Мілка. — M a l'k i - C e d e k, Μελχισέδεκ, Melchisedech, Мелхїседекъ, Мелхіседек.

12. Давньоєврейські звуки ת tav і ט tet сильно різнилися в вимові, чому греки звичайно передавали tav через ϑ,

а tet через τ (правда, в глибоку давнину це було якраз навпаки). Старослов'янська мова зовсім не мала й не має звука, подібного до еврейського tav, а тому просто запозичила для цього давню букву з грецького уставного письма: Θ, т. зв. фіта, що в нас вимовлялася не однаково: *ф*, *т*, *фт*. Ось приклади.

а. Tav: Set, Σὴθ, Seth, Сиѳъ, Шет. — Betuel, Βαθουήλ, Bathuel, Ваѳуилъ, Бетуел. — Jafet, Ἰαφεθ, Iapheth, Іафеѳъ, Яфет.

б. Tet: Ketturah, Χεττούρα, Cetura, Хеттꙋра, Кеттура.

13. В давньоеврейській мові закінчення двоїни е-*jim*, а множини -*im*; обидві ці формі в живій арамейській мові кінчилися на -*im*, і певне звідси гр. Μεσράιν, с. сл. Месраинъ для евр. Mic'rajim. Взагалі греки часто брали живу вимову географічних імен.

14. Часом кінцеве евр. -*n* у мові грецькій має *m*, напр.: Eden, Ἔδεμ, Едемъ. — Mid'jan, Μαδιὰμ, Madian, Мадіамъ, Мід'ян. — Medan, Μαδαὶμ, Madan, Медан. — Elon, Αἰλὼμ, Elon, Елон, — Reuven, Ρουβὴν, Ruben, Рꙋвимъ, Рувен. — Aviram, Ἀβειρὼν, Abiron, Авіронъ, Авірам.

15. Єврейське сполучення *mr* у грецькій мові нерідко передається через *mvr*, напр.: Mam're, Μαμβρὴ, Mambre, Мамврійскій. — Zim'ran, Ζεμβράν, Zamran, Зомвранъ, Зімвран. Це вставне *v*, *b* було живе в мові грецькій, але зовсім чуже в мові латинській та старослов'янській; а в нас „дуб мамврійський" (треба: дуб Мамрея, бо Мамрей — господар поля, де ріс цей дуб) сильно поширений.

16. Дивна історія трапилася з д. евр. ר reš, *r* (наше *р*) при перекладі його на мову грецьку. Справа в тому, що давня еврейська мова ніколи не подвоює свого *r*, — це правило без виняттків. Навпаки, таке подвоєння -ρ῾ρ- дуже любить грецьке мова. І ось трапилась груба помилка супроти еврейської вимови: в деяких словах грецькі перекладачі подвоїли *r*. Напр.: Sarah, Σάρρα, Сарра, Сара. — Amorah, Γόμορρα, Gomorrha, Гоморра, Амора-Гомора. — Haran, Ἀρράν, Aran, Арранъ, Гаран. Пор. іще Korach, Κόρε, ц. сл. Корреовъ. Morah, ст. сл. Мерра, Мора і т. ін.

Писати *рр* в еврейських іменах — це груба помилка проти оригіналу, чому ані одна мова — крім мови російської — не допускає цього в біблійних іменах.

17. В давньоеврейській мові була ще приголосна ע ain, що вимовлялася або як грецький густий придих, або трохи сильніше. Греки зазначали ain через γ, υ або й зовсім не зазначали. Напр.: Amorah, Γόμορρα, Gomorrha, Гоморръ, Амора. — Caar, Ζόγορ, Segor, Зогоръ, Цаар. — Civ'on, Σεβεγών, Sebeon, Севегонъ, Ців'он. — 'Ever, Ἔβερ, Heber, Еверъ, Евер. Єврейський звук ain з часом зовсім заник, а тому ліпше його нічим не зазначати. У всякому разі він не вимовляється, як звичайне грецьке γ.

18 Подвоєння еврейських приголосних грецька мова часом зазначала, часом ні; сучасні европейські мови в більшості не зазначають цього подвоєння. Напр.: Jissaschar, Ἰσσαχάρ, Issachar, Іссахаръ, Іссахар. — Chavvah, Εὔα, Heva, Ева, Хавва-Єва. — Achuzzat, Ὀχοζάθ, Ochozath, Охозаѳъ, Ахуззат. А часом маємо подвоєння там, де його в оригіналі нема: Keturah, Χεττούρα, Cetura, Хеттꙋра, Кетура. — Riv'kah, Ῥεβέκκα, Rebecca, Ревекка, Рівка-Ревека.

IV.

Від найдавнішого часу аж до часу т. зв. масоретів (VI-VII вв. по Христі) в давньоеврейських текстах ніколи не писали голосних звуків, через що вимова тексту сильно псувалася. Міцно усталеної вимови голосних звуків, особливо у власних іменах, не було. Щоб рятувати текста від зіпсуття, т. зв. масорети в VI-VII вв. по Христі запровадили систему вокалізації тексту за допомогою різних значків головно під приголосними, і з того часу вимова цього тексту була зафіксована назавжди.

Але в той час, коли повставав грецький переклад, десь у III-II вв. перед Христом, про вокалізацію тексту не було ще й мови, — еврейський текст власних імен не мав усталеної вимови. А вимову деяких географічних імен греки взяли, як казав я вище, за живою народньою

вимовою, напр.: 'Ιορδάν (Jar'den), Βασεμμάθ (Bos'mat), Γαλαάδ (Gil'ad) і т. ін.

19. Давньоеврейське довге *e*, cere (‥) греки передавали звичайно через *η*, що в них тоді сильно наближався вимовою до *u*, і в перекладі старослов'янськім гр. *η* завжди віддається вже по новому, як *u*, і навпаки. Вульгата гр. *η* завжди передає за стародавньою єврейською вимовою як *e*. Напр. Šet, Σήθ, Seth, Сифъ, Шет. — Šem, Σήμ, Sem, Симъ, Шем. — Ašer, 'Ασήρ, Aser, 'Асиръ, Ашер. — Jehošua, Ješua, 'Ιησοῦς, Jesus. — Chorev, Χωρήβ, Choreb, Хωрикъ, Хорев.

Часом cere (‥) передається через ει, цебто через *u*, а це свідчить, що й *η* було *u:* Leah, Λεία, Lia, Лиа, Лея.

Складені єврейські ймення часто закінчуються на - el (Бог), що гр. текст завжди передає через - ηλ, лат. - el, ц. сл. - илъ, напр.: Jis'rael, 'Ισραήλ, Israel, Ісраиль, Ісраел-Ізраїлъ. — Betuel, Βαθουήλ, Bathuel, Ваθуилъ, Бетуел.

20. Коротке *ĕ* німе, т. зв. schva quiescens віддавна майже не вимовляється в єврейській мові: в цій статті я зазначаю її апострофом '. Греки й римляни цієї шви звичайно нічим не зазначали, цебто не чули її в вимові, пор. єв. імена: Av'ram, Jiš'mael, Mam're і т. ін. Але часом таки зазначали її через *e*, напр.: Riv'kah, Ρεβέκκα, Rebecca, Ревекка, Ривка. — Šim'on, Συμεών, Simeon, Сvмеωнъ, Шим'он. — Civ'on, Σεβεγών, Sebeon, Севеrωнъ, Ців'он.

Часом греки передавали шву навіть через *η*, як це трапилось зо словом алилуя. Єврейське hal'lu Jah (хваліть Господа) вони передали: ἀλληλούϊα, старосл. 'аллилуїа. Слово зовсім невідповідне, бо: 1) початкове *h* відкинене за § 7, 2) подвоєння *л* нічим не оправдане, 3) неоправдана й віддача шви через довге *η*, 4) односкладове Jah (Господь) передане через *ïa*, з відкиненням незнаного грекам *h,* 5) дві слові: hal'lu Jah греки злили непотрібно в одне.

Шва рухома в д. євр. мові вимовляється як *e*, але греки часом передавали її як *a* або *o*. Напр.: Medan, Μαδαίμ, Madan, Мадаімъ, Медан. — Betuel, Βαθουήλ, Bathuel, Ваθуилъ, Бетуел. — Sedom, Σόδομα, Sodoma, Содомъ, Седом.

21. Як я вище казав, в Септуаґінті дуже часто голосні передаються не так, як у тексті єврейському, напр.: Peled-Φάλεκ, Achuzzat-'Οχοζαθ, Chavvah-Εὔα, Midjan-Μαδιάμ, Bil'ha-Βάλλα, Mil'kah-Μελχά, Zil'pa-Ζέλφα, Cochar-Σαάρ, Coar-Μηγώρ і т. ін. За грецьким текстом пішла Вульгата й текст старослов'янський.

22. В єврейській мові акцентоване *e* (але не шва!) в слові на кінці речення здовжується на *a*. І цікаво, що грецький текст часом подає це здовження *a* замість основного *e*. Напр.: Peres, Φάρες, Phares, Фаресъ, — це буде Перец. Zerach, Ζάρα, Zarą. Зара — це буде Зерах, хоч при кінці речення в єврейськім тексті буде Pares, Zarach, див. Кн. Буття 38. 29-30.

23. Довге *i* (chirek) часом греки передають через двоголосний ει, напр.: Bin'jamin, Βενιαμείν, Benjamin, Веніамінъ, Бен'ямін. Цей же дифтонг часом передає й цере *e*, що звичайно зазначається через *η* (доказ, що *η* — це ει = *u*): Leah, Λεία, Lia, Лиа, Лея.

24. Німа шва ділить слово в вимові, що варто зазначати апострофом і на письмі, коли шва перед голосною, напр.: Civ'on-Ців'он, Bin'jamin-Бін'ямін, Mid'jan-Мід'ян, Gil'ad-Гіл'ад, Simon-Шим'он (але це слово вже в нас злилося: Шимон).

25. Дуже рідко в старослов'янській Біблії маємо маленьку, аж надто обережну спробу націоналізації тексту, напр. у формі імен на - *i*, слов'янам незнаній: Levi, Λευί, Levi, Левій; Naf'tali, Νεφθαλί, Nephthali, Нефθалімъ. Правда, в наголосі імен націоналізація помітна частіш; напр. наконечний наголос єврейських слів на - áh у нас не наконечний: Jehudáh, 'Ιουδα, 'Іуда, Mil'káh, Μελχά, Мелха і т. ін.

26. Грецький текст знає часом здвоєння голосного там, де його єврейський текст не знав, напр.: Av'raham-'Αβραάμ, Abraham, 'Авраамъ, Аврагам-Авраам. — Jic'chak, 'Ισαάκ, Isaac, Ісаакъ, Іцхак-Ісак. — Aharon, 'Ααρών, Aaron Ааронъ, Агарон. Вияснення вище (зникнення *h* § 7, зміна шви § 20).

Навпаки, єврейське Jaakov стратило одне *a* в грецькім: 'Ιακώβ, лат. Jacob, д. сл. 'Іаковъ, може тому, що друге *á*

має ain, що вимовою тут опущений, див. вище § 17.

Для ліпшої орієнтації в усьому, що я тут розповів, подаю орієнтаційну табличку вимови звуків у власних біблійних іменах. Під зазначеним числом вище докладно розповіджено про це явище.

Ч.	Євр.	Грецьке	Лат.	Ст. сл.	Укр.
1	ש š	σ	s	с	ш
2	צ c	σ	s	с	ц
3	ב b	β	b	в	б
	ב v	β	b	в	в
4	פ p	φ	ph	ф	п
	פ f	φ	ph	ф	ф
5	י j	ι	j	ї, и	й
	ji	ι	i	ї, и	ї
6	ח ch	ʽ —	h —	—	х
7	ה h	ʽ —	—	—	г
8	ג g	γ	g	г	ґ
9	ז z	ζ	z	з	з
10	ל l	λ	l	л, ль	л, ль
11	ק k	κ	c = k	к	к
	כ k	χ	ch, c=k	χ	к
12	ת t	ϑ	th	ѳ	т, ф, фт
	ט t	τ	t	т	т
15	mr	μβρ	mbr	мвρ	мр
17	צ	γʽ	g	г	—
19	ē cere	η	e	и	е

V.

Отже, як ми бачили в попередніх розділах, грецька мова передала біблійні імена дуже недокладно, а то з простої причини, що не мала на те потрібних звукових засобів. Старослов'янська мова по-рабському пішла за грецьким текстом і запровадила перейначену грецьку форму. Тепер же ми знаємо, що слов'яни, особливо українці, можуть досконало передати своїми звуками єврейські біблійні імена. Що ж маємо робити при наших нових перекладах? Чи триматися перейначеної вимови грецької, чи подавати правдиву вимову оригіналу?

Взявши на увагу все вищеподане, я в своїм новім перекладі Біблії з давньоєврейської мови тримаюся оцих двох головних засад:

1. Коли біблійне ймення загально знане, а ще й уживане в Новому Заповіті, або коли воно в нас живе в грецькій формі, тоді вживаю форми традиційної грецької, напр.: Ісак (Jic'chak), Аврам чи Авраам (Av'raham), Ізмаїл (Jiš'mael), Ізраїль (Jis'rael), Яків (Jaakov), Йордан (Jar'den) і т. ін.

2. Але коли біблійне ймення мало знане, а в Новім Заповіті його нема, тоді вживаю давньоєврейської форми. Так само тепер роблять усі автори наукових перекладів Біблії. Давно вже нам час звернутися до оригіналу й пити живу воду з праджерела!

Іван Огієнко.

З Книги Псалмів.

Псалом 1.

1. Блаже́нний той му́ж,
   що за ра́дою[1] несправедли́вих не хо́дить,
   й не стої́ть на доро́зі він грішних,
   й не сиди́ть на сидінні злоріків!
2. А в Зако́ні Госпо́днім його́ закоха́ння,
   й про Госпо́дній Зако́н він розду́мує вде́нь
   [та вночі.
3. І він бу́де, немо́в *те** де́рево,
   над во́дним пото́ком поса́джене,
   що ро́дить свій плі́д своєча́сно,
   й що ли́стя не в'яне його́.
   І все́, що він чи́нить
   — *йому* пощасти́ться.
4. Не та́к *ті* безбо́жні, —
   вони́, як поло́ва,
   що вітер її розвіва́є!
5. Ось тому́ то не встоя́ть безбо́жні в суді́,
   ані грішники *ті* в зборі пра́ведних!
6. Доро́гу бо пра́ведних зна́є Госпо́дь,
   а доро́га безбо́жних заги́не!

---

[1] В єврейськім тексті בַּעֲצַת „ba acat", а це значить: радою, за радою, а не „на раду". Та й грецьке ἐν βουλῇ визначає те саме: радою, за радою. Тут і євр. ba, і гр. ἐν — т. зв. інструментальне. Зрештою пор. Пс. 72 (73). 24, де те саме євр. ba acat перекладене правильно: совѣтомъ. Див. вище ст. 357-359

---

* У цілому світі прийнято додане понад оригінал друкувати курсивом.

Псалом 3.

1. Псалом Давидів, як він утікав був перед Авешалом, своїм сином.
2. Го́споди, як бага́то моїх ворогів,
як бага́то стають проти ме́не!
3. Бага́то-хто ка́жуть про ду́шу мою:
„Для нього нема́є спасіння у Бо́га!“ Се́ла[2].
4. Але, Го́споди, — щит Ти для ме́не та сла́[ва моя,
й мою го́лову Ти́ підійма́єш!
5. Своїм го́лосом кли́кав до Го́спода я́, —
і Він озива́вся до ме́не з свято́ї Свое́ї го[ри́. Се́ла.
6. Я був ліг і засну́в, —
й обуди́вся, бо Госпо́дь підпира́є мене́.
7. Я не́ побо́юсь десяти́ тисяч лю́ду,
що вони́ проти ме́не навко́ло ота́борилися.
8. Уста́нь же Ти, Го́споди! Поможи́ мені, Бо[же мій!
Бо Ти вда́рив усіх ворогів моїх в що́ку,
потрощи́в зуби грішним!
9. Спасіння — від Го́спода,
і над лю́дом Твоїм — Твоє благослове́ння!
[Се́ла.

Псалом 6.

1. Для дириґента хору, на струнних інструментах, на октаву, Псалом Давидів.
2. Не карай мене, Господи, в гніві Своїм,
не завдай мені кари в гарячім Своїм пере[серді!
3. Будь ласка́вий до мене, о Господи, — я ж бо [слаби́й!
Уздоро́в мене, Господи,
бо тремтять мої кості,
4. і душа моя сильно настрашена...
А Ти, Господи, доки?
5. Знову, Господи, ви́зволи душу мою,
ради ласки Своєї спаси Ти мене!
6. Бож пам'ять про Тобе не в смерті,
а в шеолі[3] хто буде хвалити Тебе?
7. Змучився я від зідха́ння свого́,
щоночі пливе моє ліжко в потоці *від сліз*,
постелю свою розпускаю в сльозі своїй я!
8. Гнів, як міль, сточив око моє,
постаріло воно через всіх ворогів моїх...
9. Відступіться ж від мене ви всі, що чините [несправедливість,
бо почув Господь голос мойого плачу!
10. Блага́ння моє Господь вислухає,
молитву мою Господь при́йме!
11. Всі мої вороги посоромлені бу́дуть, і будуть [настрашені дуже;
нехай ве́рнуться, — *й* бу́дуть вони посором[лені за́раз!

[2] Се́ла — слово незнаного зна́чення, може — знак музичний; вжито його в Книзі Псалмів 73 рази.

[3] Шеол — місце перебування душ людських по смерті (згідно з давньоєврейськими віруваннями), ад, той світ.

Псалом 20.

1. Для дириґента хору. Псалом Давидів.
2. В день недолі Господь тобі відповідь дасть,
ім'я Бога Якового зробить сильним тебе!
3. Він пошле тобі поміч з святині,
і з Сіону тебе підіпре!
4. Всі дарунки твої пам'ятати Він бу́де,
і бу́де вважати твоє цілопа́лення ситим. Се́ла.
5. Він дасть тобі, як твоє серце *бажає*,
і виповнить цілий твій за́дум.
6. Ми бу́дем співать через поміч Твою,
і в ім'я Бога нашого ми підіймемо пра́пора!
Господь виконає всі проха́ння твої!
7. Тепер я пізнав, що спасає Господь пома[за́нця Свого́,
дає йому відповідь з неба Своєї святині
могутніми чи́нами — помічної правиці Своєї.
8. Ті по́возами, а ті кіньми,
а ми ім'ям Господа, нашого Бога, хвалитися [бу́дем.
9. Вони похилились і впали,
а ми стоїмо́ та росте́мо на силах!
10. Господи, допоможи!
Хай нам Цар відповість у день нашого кли[кання!

Псалом 42-43.

1. Для дириґента хору. Псалом навчальний, синів Корахових.
2. Як прагне той о́лень до во́дних потоків,
так прагне до Тебе, о Боже, душа моя!
3. Душа моя спрагнена Бога, Бога живого!
Коли я прийду́
й появлюсь перед Божим обличчям?
4. Стала для мене сльоза моя хлібом удень та [вночі,
коли кажуть мені цілий день: „Де твій Бог?“
5. Нехай пам'ятаю я те, і нехай виливаю я ду[шу свою над собою,
що в натовпі я був ходив і провадив був їх [аж до Божого дому,
з голосом співу й подяки святкового натовпу.
6. Чого, ду́шо моя, ти сумуєш,
і *чого* ти в мені непокоїшся?
Май надію на Бога, бо я Йому буду ще дя[кувати
за спасіння Його![4]
7. Мій Боже, душа моя тужить в мені,
бо я пам'ятаю про Тебе з країни Йорда́ну
й Гермо́ну, із гори із Міц'ар.
8. Відкликається море до моря на гуркіт Твоїх [водоспадів,
всі вали Твої й хвилі Твої перейшли надо [мною...
9. Удень виявляє Госпо́дь Свою ласку,
а вночі Його пісня зо мною,
молитва до Бога мойо́го життя.
10. Повім я до Бога: „Ти ске́ле моя, чому Ти [про мене забув?
Чого́ я блукаю сумни́й через у́тиск ворожий?

[4] Рефрен цей повторюється ще як вірш 12 і 17.

11. *Ніби* кості ламають мені, коли вороги мої [лають мене,
коли кажуть мені цілий день: „Де твій Бог?"
12. Чого, душо моя, ти сумуєш,
і *чого* ти в мені непокоїшся?
Май надію на Бога, бо я Йому буду ще дя- [кувати
за спасіння Його, мого Бога!
13. Розсуди мене, Боже, й справуйся за справу [мою
з людьми небогобійними...
Визволь мене від людини обману та кривди!
14. Бож Бог Ти моєї твердині, — чого ж Ти по- [кинув мене?
Чого я блукаю сумний через утиск ворожий?
15. Пошли Своє світло та правду Свою, — вони [будуть провадить мене,
вони запровадять мене до святої Твоєї гори [та до місць пробування Твого.
16. І нехай я достанусь до Божого жертівника,
до Бога розради й потіхи моєї, —
і буду на арфі хвалити Тебе, Боже, Боже [Ти мій!
17. Чого, душо моя, ти сумуєш,
і *чого* ти в мені непокоїшся?
Май надію на Бога, бо я Йому буду ще дя- [кувати
за спасіння Його, мого Бога!

З давньоєврейської мови
переклав Іван Огієнко.

»Крокодилові сльози«.

Нещирі сльози часто звемо „крокодиловими". Звідки й як пішла така назва? Щоб це докладно зрозуміти, подаю тут стародавні перекази про крокодила. В „Книга глаголемая Алфавитъ" початку XVII-го віку (з моєї Бібліотеки, про неї див. РМ ч. 67-68 ст. 345) про крокодила (коркодил або кордил) читаємо на л. 184б таку цікаву відомість:

„Кордилъ — есть звѣрь водный, хребетъ его аки гребень, хобот змієвъ, глава василискова. А егда иметъ человѣка ясти, тогда плачетъ й рыдаєтъ, а ясти не останетъ. И главу от тѣла оторвавъ, зря на ню, плачетъ. А хоботомъ бієтъ, на нихже разгнѣваеться. А егда зинетъ, то весь уста бываєтъ".

Оце походження виразу „крокодилові сльози": „А коли крокодил зачне чоловіка їсти, тоді плаче та голосить, але їсти не перестає... І голову від тіла відірвавши, дивиться на неї та плаче..." Пластично й коротко!

Іван Огієнко.

Життя слів.

Січень див. календар.

Скажений встаровину визначало зіпсутий, „искаженный", тлінний, скастрований. В пам'ятках XI віку „исказити" — скаструвати, „каженик" — скопець, евнух. Пор. Єванг. Мтв. XIX 2: Суть скопци, иже исказиша сами себе. Крехівський Апостол 1560-х років: Сказитися фалшивою наукою 625, Жадного єсмо не сказили 379. Пізніше слово „скажений" почало визначати навіженого, людину зо „сказом", буйно помішанного; пор. скажена собака. В українських говорах стародавнє значення слова „казитися" позосталося й досі; так, на Закарпатті „казитися" — це псуватися; пор. у читанці Фр. Агія „Жива Мова" 1936 р. на ст. 33: „Побиті яблока скоро казяться", цебто псуються; звідси „скаже́ний" — зіпсутий.

Скот, скотина — стародавнє слово для означення головно рогатої худоби. Але з дуже давнього часу слово „скот" визначав також маєток, гроші; готське skatts гроші. Напр.: Начаша скотъ събирати от мужа по 4 куны, „Повість Временних літ" під 1018 р. Ось через це грецьке κτῆνος визначає скот і маєток, лат. pecus — товар, pecunia — гроші; по інших мовах слово для визначення „скота" визначає також маєток, гроші.

Скотниця — староукраїнське слово, визначало грошовий скарб, скарбниця, бож „скот" тоді маєток, гроші. Лист Никифора до Мономаха: Скотница твоя не скоудна єсть и неистощима.

Слобода́, слобідка — часте в нас слово для малої поселі. Багато „слобід" повстало на Правобережжі, по Руїні, коли землевласники оголошували в XVIII в. новопоселеним найрізніші „слободи". Тому й оселі ці звуться „слобода́", напр. у Марка Вовчка, Нар. оповідання т. II ст. 174: Як іти од нашої Слободи. В Га-

личині такі оселі звуть „свобода“, напр. Б. Лепкий в „Мотрі“ все пише про ці оселі: свобода. Мешканець Слободи — слободян (часте прізвище). Див. воля.

Слов'яни. Ні про яке інше слово не писано так багато, як про це слово, а проте й досі його походження позостається для нас загадкою. Найславніший чеський славіст Л. Нідерле, проаналізувавши ціле це питання („Slovanské starožitnosti, VIII. 476), про слововивід „слов'янина“ пише: „Філогогія й досі не знає, як повстало саме ім'я й що воно визначає. Філологи й дотепер не прийшли до одного вияснення, що було б прийняте всіма“. В науці панували головно два слововиводи. 1) Ще з XVI ст. „слов'янина“ виводили від „слави“, цебто — слов'янин — то „славний“. Коллар та інші слов'янські патріоти сильно поширили цю гіпотезу. Але тепер її вже відкинули, бо старослов'янська мова знає тільки словѣнинъ (словынинъ); гр. Σκλάβοι і лат. sclavi так само говорять про форму „с*л*ов'янин“, бо слов. *о* в чужих мовах звичайно передається через *а*. 2) Дуже давня й гіпотеза про повстання від „слова“; з легкої руки Добровського ця гіпотеза часта ще й тепер. Звичайно вказують, що „слов'янин“, — це той, що говорить зрозумілою мовою“, в протилежність „німцеві“ — „хто говорить незрозуміло“. 3) Виставлялося й багато інших теорій. Одна з останніх — проф. Г. Ільїнського („Извѣстія ОРЯС XXIV 141-149 1919 р.), що виводить „слов'янина“ від *slovā (гр. ἀλωή „оброблена земля“) — „той, що живе на обробленій землі, землероб“, у протилежність „німцеві“ — від *nēm „пастух, номад“. — Слововивід від „слава“ відкинений тепер зовсім, тому треба писати: сл*о*в'янин, сл*о*в'янський, а не сл*а*в'янин, сл*а*в'янський. Див. німець.

Смуток. Первісне значення цього слова — чорт, нечиста сила, значення полишилося від давнини ще й досі в деяких слов'янських народів, напр. у кашубів. Широко знає це значення й народ український, хоч чомусь не занотовує цього значення ані один наш словник. Номис, Приказки, ч. 7866: Смуток її зна, і Б. Грінченко в Словнику своїм добре перекладає: „Чортъ ее знаетъ“. Вираз: „У його до смутку грошей“ треба перекласти: У нього до чорта грошей, і обидва ці вирази дуже часті в народі. На Київщині дуже часті вирази: Геть до смутку, йди до смутку. Ів. Франко в 27 томі „Етноґр. Збірника“ 1909 р. ст. 133 подає на слово „смуток“ багато цікавих прикладів, що ясно вказують на чорта (хоч Франко того й не пояснив), напр.: А смуток го знає, Бодай тобов смуток гречку возив, Смуток би на тя темний та чорний упав, Смуток ті бери. Хто підпадає владі смуткові (чортові), той „смутний“. Забувши стародавнє значення смутку, ми не розуміємо докладно й нового значення, що криється в „смутний“.

Іван Огієнко.

Рідної мови треба вчитися та вчитися!

Відповідь на анкету.

Оце сьогодні зміркувала я, — й відважилася написати Вам листа з нагоди п'ятирічного існування журналу „Рідна Мова“. Тож найгарячішим бажанням моїм є, щоб виявити свій погляд, що зробила „Р. М.“ за той час свойого життя, та бачу, що воно не так легко мені дається. Адже дати маленьку оцінку в усій повноті та величі зможе тільки той, хто може збагнути справжнім глибоким розумом, а я тільки можу сказати словами нашого Франка: „Це морська глибина... Хто в ній пірнув аж до дна, той, хоч і труду мав досить, дивні перли виносить“. І я цими перлинами тішуся, бо надбала я їх із „Рідної Мови“.

Не кажу я, що знаю вже мову, але знаю певно, що багато краща й поправніша стала моя мова. Нехай посвідчить оцей факт, що сказав мені один інтелігентний чоловік: „Бачу, що Ви читаєте „Р. М.“... І ніби соромлячись за себе, додав: „А я не знаю добре своєї мови“... Видно, що всі хотіли б добре

й гарно говорити, тільки біда в тому, що воно само собою не хоче прийти, — а треба вчитися та вчитися!

Щиро бажаю „Р. М.“ на шостому році свойого життя не зазнавати більше таких писань, як це було в одній із наших газет. Холоне й в'яне серце, згадавши тільки це одне закінчення з тієї писанини: Ми повинні вже раз крикнути голосно: Геть з „Р. М.!“

Перечитавши все те широке та довге, аж нудно стало... Ну, подумалося. А Ви ж які? Я, звичайна собі жінка, позволю запитати в ім'я справедливості: Чи повинно бути в наших часописах місце на таке писання проти „Р. М.?“ „Рідна Мова“ — це ж наука з обсягу мовознавства, й повинна бути всім нам, українцям, однаково дорога! Це ж цемент, що скріплює націю!..

Читали ми в газетах, що більшовики в Україні закликають „нищити національне коріння на мовному фронті.“ Що так роблять більшовики, це я розумію, але що наші так пишуть проти „Р. М.“, не второпаю... На віщо воно? В чию дудку граєте?

На тому я й кінчитиму листа. Вітаю Вас добрим здоров'ям і новими силами до дальшої праці, а за науку дякую Вам.

З найглибшою пошаною до Вас Ваша учениця

Канада 21.II. 1938. М. Задурович.

Відповідь на запити наших Читачів.

Дівчи́на чи ді́вчина? (М. Квасниця). У старших письменників, напр. у М. Вовчка (добрим старим звичаєм видавала свої твори з наголосами) все було д і в ч и́ н а, тепер же панує д і́ в ч и н а (але не рідке ще й дівчи́на).

Картопля. Як маємо казати в літературній мові: картопля чи бараболя? (мовляв, картопля — полонізм). М. К в а с н и ц я. Для картоплі маємо з десяток різних місцевих назов: бараболя, ґрулі, бульба, маґдебурка і т. ін. В літературній мові поволі закорінюється тільки к а р т о́ п л я. Це не полонізм. Приймаючи к а р т о п л ю за полонізм, треба б, напр., і в о д у і т. ін. вважати також за полонізми.

Король. Звідки й коли пішла назва *король?* Норанда, Канада. О. К в е б е к. Про слово *король* див. статтейку в РМ. 1936 р. на ст. 362.

Крояни́н — кроя́нка. У нас у Канаді на чоловіка з старого краю кажуть *краян*, а на жінку — *краянка*. Звідки це пішло? Канада, Ос. Б о д н а р. В літературній мові названі слова часто вживані й визначають *земляка* чи *землячку*. Наш краяни́н — наш земляк, моя края́нка — моя землячка. Крім цих загальних значень, в Великій Україні краянин чи краянка — це той, хто живе далеко, — на самім кінці оселі.

Про. Чи можна так сказати: Проситься о численну участь? М. К в а с н и ц я. Ні, так у літературній мові не говорять. Кажуть: „Просимо про численну участь“. Звичайно тільки *про*, ніколи *о*.

Дописи Прихильників рідної мови.

Бажання. „Рідна Мова“ й „Наша Культура“ виконують високе завдання — до змагань за краще завтра нації кладуть найкращу й найціннішу цеглину — мову, скарб народній. Зичу, щоб РМ і НК стали бажаним гостем найбіднішої селянської й міської хатини, а кожний член нації став її передплатником! РМ і НК отримую з перших днів їх появлення. 3.IV. Мала Доманівка. Сава Т о к а р.

Еміграція й Р. М. На питання, поміщені в 61 ч. РМ, багато відповідати не треба, — одне скажу: нам, головно емігрантам, такий журнал, як РМ, дуже потрібний. Ми ж відірвані від рідного пня, ми ж не мали потрібної підготовки за цілий час війни, а тому мусимо тепер надолужити й добре вивчити свою рідну мову. Ось тут то РМ завжди протягає нам свою допомічну руку. Свою вдячність до РМ виявляю тим, що даю їй нового передплатника. Sudturg. Ont. 15.VI. 1938. В. К у р и л і в.

Побажання. Редакторові „Рідної Мови“ шлемо найкращі побажання всього гаразду в науковій праці на рідному українському полі. Нехай Господь Бог благословить у всьому! 4.VIII. 1938. Краків. З християнським привітом Гр. М. Г а р м а т і й.

— Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1.60 зл.; за границею в Европі 8 зл., поза Европою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають „Рідну Мову“ від 1 числа. Річник 1 (без 1 - 3 чисел) 5.00 зл.; річники II, III, IV і V по 6.00 зл., оправлений II і III по 7.50 зл.; в Европі по 10 зл., поза Европою по 2.35 дол. річник оправлений. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

Відповідальний Редактор *Д. Гримало-Сідлецький*. Друкарня ОО. Василіян у Жовкві.